

Rozenburg. De Meijer acht een concentratie van de metaalindustrie in Umuiden uit den boze, want hierdoor — in de omschrijving van De Goey — 'speelde Hoogovens in de kaart van Moskou en de Nederlandse communisten; bovendien was een concentratie ook gevaarlijk bij stakingen, omdat alles dan in een keer 'plat' ligt' (104).

F. A. M. Messing

J. Withuis, *Opoffering en heroïek. De mentale wereld van een communistische vrouwenorganisatie in naoorlogs Nederland, 1946-1976* (Dissertatie UvA 1990; Meppel: Boom, 1990, 447 blz., f56,-, ISBN 90 6009 944 3).

Het herlevend feminisme in Nederland ondervond aan het begin van de jaren zeventig naast instemming en enthousiasme ook tegenstand en kritiek. Tot de groeperingen die zich fel keerden tegen de aspiraties van de Nederlandse vrouwenbeweging behoorde de Nederlandse Vrouwenbeweging (NVB). De NVB wierp de feministen 'gebrek aan politiek inzicht' voorde voeten: het leven van vrouwen moest niet in termen van seksetegenstellingen, maar van klassenstrijd worden begrepen. Maar waarom was de NVB dan een vrouwenbeweging? Als sekse geen politieke categorie was, waarop was de verhouding van 'vrouwen' tot 'de politiek' dan gebaseerd? En politiek was de NVB, naar eigen zeggen meer dan alle andere vrouwengroeperingen. De aanval van de NVB op de feministen toont niet alleen verschillende standpunten inzake de betekenis van sekse, maar bovenal een niet geringe paradox in de ideologie van de NVB zelf. De vraag hoe de NVB de verhouding tussen sekse en politiek begreep, vormgaf, uitdroeg en beleefde is het thema van de dissertatie van de sociologe J. Withuis.

De naam van de vereniging weerspiegelt meer wens dan realiteit. De ledenadministratie wijst op een afnemend aantal van 6000 (1947) naar 3000 (1965; vergelijk: Vereniging van huisvrouwen en de PvdA-Vrouwenbond elk 50.000) tot mogelijk nog geen 2000 (1970). Veelzeggender dan deze kwantitatieve gegevens is het beeld van de ideale vrouw waar de NVB-sters naar leefden. Vrouwen dienden moedig, strijdbaar, zelfstandig, rationeel, politiek bewust en actief te zijn, en arbeid buitenshuis te verrichten. Met andere woorden, de NVB streefde naar een karaktersvorming en attitude die in de rest van Nederland eerder als mannelijk werd beschouwd. De lezeressen van *Margriet* (oplage in de jaren vijftig rond de 570.000) kregen adviezen die vrouwen charme, bescheidenheid, afhankelijkheid, passiviteit, emotionaliteit en een volledige beschikbaarheid voor man en kinderen voorhielden. Slechts in enkele waarden stemde de NVB-ideologie met het heersende klimaat overeen: de hoge waardering voor vrouwen als moeders en echtgenoten en de verwachting dat vrouwen zich opofferen. Maar terwijl de rest van vrouwelijk Nederland opoffering interpreteerde als zachtheid, beschouwde de NVB deze als een vorm van strijd. Aanvankelijk, bij de oprichting in 1946, ademde de NVB de alom heersende sfeer van brede saamhorigheid en opbouw. De initiatiefneemsters voelden zich verbonden door de gedeelde oorlogservaring, in het bijzonder de deelname aan het verzet en de ervaringen in het kamp Ravensbrück. De vrouwen die dit hadden doorstaan konden en wilden zich niet vereenzelvigen met een vrouwenbestaan van naïeve passiviteit. De beleving van de oorlog zou tot in de jaren zeventig een van de belangrijkste identificatiekaders blijven. Maar al kort na de oprichting dreef de Koude Oorlog communisten en niet-communisten in de NVB uiteen. Formeel behoorde de NVB niet tot de CPN; vrouwen die alleen in de partij actief waren keken, evenals de mannelijke CP-leden, neer op dat 'vrouwengedoe'. In de ogen van de buitenwacht was de NVB met haar vele CP-leden echter duidelijk communistisch. In dit proces verdrong de communistische leer, intern uitgedragen door vrouwen die de CPN volgden, in de loop van

enkele jaren alle alternatieve opvattingen uit de NVB. Terwijl zij ten opzichte van de CPN zich voor de contradictoire taak gesteld zag zich als volwaardige en rechtzinnige bondgenoot in de strijd te bewijzen zonder het recht op bestaan als vrouwenvereniging op te geven, raakte de NVB als communistische 'mantelorganisatie' in een zelfbewust maatschappelijk isolement.

Het grootste deel van *Opoffering en heroïek* biedt een analyse van de mentale wereld die de NVB zich eigen maakte. Withuis behandelt hier het proces, waarin een mentaliteit verandert in een levensbeschouwelijk regime (een term van J. Goudsblom). Een collectief gedragen gevoels- en gedachtenwereld verstrakt en keert naar binnen, onderwerpt de betrokkenen in een systeem van controle en dwang. Deze verandering voltrekt zich onder invloed van specifieke ervaringen; in het geval van de NVB waren dat de traumata van de oorlog — in hun volle omvang doorgaans verzwegen en onverwerkt — en van de Koude Oorlog — alleen in termen van politiek besproken. Wie vertrouwd is met de binnenzijde van de communistische beweging in de betrokken periode, dan wel met (het onderzoek naar) het KZ-syndroom, herkent deze beklemming in de attitude van de NVB-sters. En zoals de meeste communisten het oorlogssyndroom omzetten in actieve arbeid voor de partij, zo ook leidde de figuratiedwang in de NVB tot een totale inzet voor de vereniging — een reactie die soms inderdaad soelaas bood voor onverdragelijke ervaringen en daarom de levensbeschouwelijke inzet bijzondere zin gaf; de psychische dwang entte zich op psychische drang.

De dynamiek van het fanatiseringsproces analyseert Withuis onder meer met behulp van psychoanalytische concepten, die in de literatuur over het oorlogssyndroom al hun bruikbaarheid hebben bewezen maar doorgaans niet tot het gedachtengoed behoren waarmee de ziel van de communistische beweging wordt beschouwd. In tegenstelling tot andere theorieën die zij uitvoerig bespreekt, hanteert Withuis haar psychoanalytische begrippen haast onopvallend. Juist de beperking tot psychodynamische begrippen en de toepassing ervan op een *groep* heeft een reductie tot banale waarheden voorkomen. Ook in Withuis' bespreking van het begrip *seks* zijn psychoanalytische ideeën terug te vinden. Deze spelen tevens een rol in het concept *gender*, dat de historica Joan Wallach Scott als categorie van historische analyse heeft omschreven. *Gender* brengt deze echter te samen met sociale en politieke noties. Seksevoorstellingen maakten een geïntegreerd bestanddeel uit van de Koude Oorlog: het communisme zou de harmonie en zedelijkheid van het westerse gezin ondermijnen. Volgens de CP-leer was in het communistische gezin elke ongelijkheid tussen de seksen opgeheven, mits de vrouwen hun huishoudelijke taak niet verwaarloosden. Ingeklemd tussen het eigen seks-specifieke beginsel, het daarmee strijdige partijprincipe en de buitenwereld trachtten de NVB-sters zich een identiteit te scheppen. Hierin onderscheidt Withuis drie fasen: aanvankelijk verenigde de NVB vrouwen als moeders die juist in die hoedanigheid de vrede zouden behoeden; het wezenlijk verschil met mannen stond ter discussie, gelijkwaardigheid met mannen niet.

Tijdens de politieke ontspanning tussen 1953 en 1956 sprak de NVB als een vereniging van alle vrouwen strevend naar maatschappelijke gelijkheid; daarna ging de CP-opvatting overheersen. De NVB bracht nu vrouwen bijeen als echtgenoten van arbeiders, vrouwenbelangen waren gezinsbelangen opgevat als klassebelangen en het streven naar gelijkheid werd strijd voor de partij. Deze strijd werd gevoerd tot in elke detail van het persoonlijk leven, tot aan een gepolitiseerde wijze van bevallen toe. Over individuele problemen en sekseverschillen mocht niet worden gesproken — en juist met dit spreken begon de tweede feministische golf.

Men kan tot op zekere hoogte constateren, dat de invloed van de NVB op de buitenwacht, zowel de CPN als de niet-communistische wereld daarbuiten, omgekeerd evenredig is met de verkramping en verkramping (termen van Withuis) die de NVB aan zichzelf oplegde. *Opoffering en heroïek* draagt echter noch het karakter van een afrekening, noch van een organisatie-

geschiedenis. Het is een fascinerende *casestudy* van mentaliteits- en *gender*-geschiedenis. Na een wat stroef begin wint het boek aan vaart en levendigheid, en blijft jargon tot een overmatig gebruik van het werkwoord 'koppelen' (in verband brengen met, etc.) beperkt. De mentale wereld van de NVB wordt tot in de details beschreven, maar mede dank zij het heldere kader verliest het descriptieve gedeelte niet aan zeggingskracht.

J. H. Blok

F. Grünfeld, *Nederland en het Nabije Oosten. De Nederlandse rol in de internationale politiek ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict 1973-1982* (Dissertatie RU Limburg 1991; Deventer: Kluwer, 1991, x + 360 blz., ISBN 90 268 2136 0).

Uit een oogpunt van geschiedschrijving is dit boek uiterst waardevol als aanvulling en vervolg op een eerder proefschrift van Robert Soetendorp, *Het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict 1947-1977* (Meppel, 1982). Grünfeld wijdt aparte hoofdstukken aan de Nederlandse achtergronden van het olie-embargo 1973, van de Europese politieke samenwerking met betrekking tot het Midden-Oosten en van legering van een vredesmacht in de Sinäi. Deze gedeelten worden voorafgegaan door een inleidend hoofdstuk en gevolgd door conclusies.

De driedelige vraagstelling van de auteur luidt: Hoe kwam het Nederlands buitenlands beleid in kwestie tot stand? Welke rol heeft Nederland in de internationale politiek vervuld? En: bestond er een relatie tussen Nederlands buitenlands beleid en de Nederlandse inbreng in de internationale politiek? Die derde vraag is terminologisch erg duister, hetgeen zich her en der in het boek wreekt. Immers de inbreng in de internationale politiek is nu juist buitenlands beleid *par excellence*. Grünfeld schijnt te denken dat, net als bij wetgeving, tussenkomst — zelfs openbare tussenkomst — van het parlement is vereist om buitenlands beleid te maken. Dit is niet alleen constitutioneel onnodig, het is ook praktisch onmogelijk, willen bewindslieden en diplomaten niet constant monddood worden gemaakt.

Concluderend verwerpt Grünfeld de these als zou Nederland op het onderhavige terrein geen eigen beleid meer voeren, doch zich slechts aanpassen aan de buitenwereld. Hij omarmt daarentegen de stelling dat binnenlandse beïnvloeding van het buitenlands beleid een noodzakelijke voorwaarde vormt voor invloed in de internationale politiek. De binnenlandse non-gouvernementele actoren krijgen dan ook grote aandacht. De auteur put uit 37 (bijna allemaal eigen) interviews met hoofdrolspelers. Hij gebruikt bij zijn analyse van de Nederlandse rol Rosenau's vier soorten van beleidsaanpassing in de buitenlandse politiek, zonderdaarvan echter de bruikbaarheid in het algemeen en de relevantie in dit geval aan te tonen.

Omdat — als gezegd — het grote belang van dit werk is gelegen in het achterhalen van de toedracht en niet zozeer in de theoretische interpretatie wil ik mijn verdere opmerkingen graag tot het eerste beperken. Bij het onderscheid tussen verschillende binnenlandse actoren relateert de schrijver het predikaat 'pro-Israëliësch' aan steun voor het bestaan en voortbestaan van de Joodse staat. Deze omschrijving wordt echter niet consequent toegepast. Grünfeld wekt de indruk dat met uitzondering van degenen die op een groot aantal bladzijden als pro Israël worden aangediend verder iedereen neutraal of afwijzend stond tegenover de levenskansen van die staat. *Quod non*. Indien deze terminologie geheel berust op het uitgangspunt dat Israël in en na 1973 bij vrijwel elke diplomatieke schermutseling moest vrezen voor zijn voortbestaan, dan had die these meer adstructie verdiend.

De auteur miskent naar mijn mening het nauwe verband tussen de politiek van Nederland met